

Р.І. Кондратьєв*

ТЕОРІЯ АНТРОПОЦЕНТРИЗМУ І НАУКОВІ ЗАСАДИ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ СУСПІЛЬНИХ ВІДНОСИН

У тижневику “Дзеркало тижня” від 13 серпня 2005 року опублікована актуальна, співзвучна вимогам часу науково-публіцистична стаття В. Кременя “Філософія людиноцентризму як теоретична складова національної ідеї”. З позицій теорії права деякі положення цієї статті сприймаються неоднозначно і викликають заперечення або є спірними.

Зауважимо, що теорія людиноцентризму в широких наукових колах більше відома як теорія антропоцентризму (за терміном). Сутність антропологічного підходу зводиться до спроби визначити специфіку, основи та сфери людського буття, людської індивідуальності, творчих можливостей людини, виходячи із самої людини і через неї, пояснити як її власну природу, так і смисл та природу навколишнього світу¹.

У повній відповідності з теорією антропоцентризму автор згаданої вище статті ставить людину в центр державної політики, розглядає її не як абстракцію, а у всій повноті своїх життєвих сил, надій і потреб. Подолання абстрактності при вивченні людини та її потреб, на думку В. Кременя, — головне завдання сучасного суспільства. Як тільки людина перетворюється в абстракцію, відразу відбувається розрив, що приводить до жорстких форм відчуження, зокрема, до тоталітаризму.

Поділяючи такий підхід до проблеми вивчення людини та можливих негативних соціальних наслідків із позицій філософії, зазначимо, що в цьому питанні є і правова сторона і що подолання абстрактності входить у суперечність з теорією і практикою правового регулювання суспільних відносин.

Відомо, що для того, щоб прийняти закон чи інший нормативно-правовий акт або норму права, необхідно абстрагуватись від окремої людини і знайти (дослідити) ті потреби, надії і сподівання, які є загальними для певної соціальної групи людей або відображають інтереси та потреби суспільства і держави в цілому.

Норма права в теорії правознавства тому і називається нормою, що вона адресована не окремій людині, а багатьом членам суспільства. Більше того, загальний (абстрактний) характер самої правової норми визначається, насамперед, не волею законодавця, а результатом знаходження тих чи інших рис (елементів, сторін) в самих суспільних відносинах.

Ці основоположні принципи правового впливу на суспільне життя визнаються сьогодні всіма представниками так званого позитивного права не тільки в національній юридичній науці, а й у правових системах зарубіжних країн. Приваблива, на перший погляд, теорія антропоцентризму в тій однозначній трактовці, що людина — це не абстракція і що “жодна зовнішня сила, крім самого індивіда, не може зробити його людиною” практично відкидає можливість впливати і виражати потреби та інтереси людини, якщо, скажімо, такою “зовнішньою силою” виступає право з його регулюючими, а при необхідності — примусовими властивостями.

Теорія антропоцентризму є продукт не правової, а, в першу чергу, філософської думки. Але навіть окремі представники останньої критично відносяться до багатьох її положень. Констатується, що сучасна світова філософія переживає нині справжній антропологічний бум, антропологічний ренесанс. Інтенсивно вивчається також проблема людини в історії філософської думки в Україні.

© Кондратьєв Р.І., 2005

* перший проректор Хмельницького університету управління та права, завідувач кафедри теорії та історії держави і права, доктор юридичних наук, професор

¹ Філософія. Курс лекцій / За ред. І.Ф. Надольного. — К.: Вікар, 2000. — С. 126.

Разом із тим звертається увага на те, що нинішній інтерес до філософії людини не виправданий і надмірний. Це веде до перекручення і деформації однієї з провідних ідей філософії — ідеї суспільного процесу. Окремі автори справедливо пишуть, що буття — один із найголовніших об'єктів філософії та його можна по-справжньому глибоко дослідити лише тоді, коли розглядати в “очищеному від людини” вигляді. “Індивід тільки тоді стає особистістю, коли його залучено до суспільних відносин”².

Визнання цього, на наш погляд, незаперечного факту, має пряме відношення до проблеми правового регулювання суспільних відносин, а через них — на інтереси, потреби і поведінку окремих індивідів. Відоме положення, що найбільш загальний закон природи — це рух, а суспільства — інтерес. Здається, ніхто не заперечує, що в соціально-неоднорідному суспільстві й інтереси людей різні. Такі інтереси в сукупності можна розглядати як певну систему, що об'єктивно формується не через призму бачення окремих людей або механічне їх об'єднання, а на рівні суспільних відносин у цілому.

Саме на основі останніх держава приймає відповідні соціальні норми, в тому числі норми правові. Суспільна цінність останніх полягає ще і в тому, що в нормах законодавства закріплені не тільки права, але й ті вимоги, що ставляться державою, суспільством, соціальною групою до особистості і, підкреслимо, ці вимоги повинні обов'язково виконуватись.

Якщо дотримуватись іншого методологічного підходу і ставити на перше місце окремих індивідів, то потрібно відповісти на питання: яким чином через право можна задовольнити їх інтереси і потреби? Зрозуміло, без узагальнення, без абстрагування зробити це неможливо. З позицій теорії права абстракція в даному випадку — перша і головна вимога, більше того, єдина можливість впливу на поведінку людей (у тому числі, і в їх інтересах) через право.

В наш час набуває актуального значення питання про поєднання чи наближення різних соціальних інтересів і потреб у суспільстві. Авторі названого вище навчального посібника з філософії правильно зазначають, що різні інтереси (людей, нації, загальнолюдські) потрібно поєднувати, шукати шляхи для сполучення специфічних, іноді вельми суперечливих інтересів задля спільної справи чи взаємної вигоди.

Для вирішення спільних справ у суспільстві і державі існують різні методи, проте без права (прийняття відповідних нормативно-правових актів) обійтися не можна. Спільні (загальні) справи вимагають адекватних спільних (загальних) рішень і норми законодавства є тим правовим інструментом, без якого у більшості випадків досягти такої мети неможливо.

В наукових роботах з філософії зазначається, що представники філософської антропології широко застосовують деякі принципи теорії трансценденталізму³. Погляд, відповідно до якого основою сучасного гуманістичного підходу є “людина як таємниця”, про що говориться в тижневику “Дзеркало тижня”, є, на наш погляд, певним проявом цієї теорії. Якщо природа людини недоступна для пізнання і якщо таку людину поставити в центр державної, а, отже, правої політики, то на чому мають базуватись закони, що саме як вони можуть регламентувати через норми права?

Теорія антропоцентризму тісно пов'язана з вченням про природне право. Деякі вчені, зокрема представники соціологізму, будують свої погляди і обґрунтовують їх виключно на емпіричних засадах, виходячи з аналізу конкретних фактів суспільного життя. Природне право, за цим вченням, зводиться до елементарного правовідчуття, яке проявляється всюди, де юрист посилається не на встановлений правопорядок, а на потреби торгового обороту, на інтерес, на природу речей, на доцільність, розум, довір'я і справедливість⁴.

² Там само. — С. 372, 374.

³ Там само. — С. 126.

⁴ Алексеев Н.Н. Основы философии права. (Изд. 1924, переизд.). — СПб: Лань, 1999. — С. 32, 33.

По-суті, прихильники антропоцентризму стоять на тих же позиціях, коли ставлять у центр уваги окрему людину і категорично відкидають можливість будь-якого узагальнення, зокрема соціальних зв'язків між людьми, через які (і тільки через них) проявляються їх спільні економічні та інші інтереси, і діяльність, і розум і відчуття справедливості.

Хотілось би в наш час звернути увагу на те, що в другій половині минулого століття розвинуті правові культури характеризуються більш, ніж помірним пафосом стосовно абсолютного, нічим не обмеженого індивідуалізму, притаманного часом зародження і становлення персоніцентристських суспільств.

Однак цей процес, вочевидь, ще не повністю поширився на Україну в тій частині, яка пов'язана з вченням про філософію права. Так, наприклад, у навчальному посібнику по філософії права один із його співавторів Б.Ф. Чміль переконує читача в тому, що “необхідне розкріпачення особи, утвердження її автономного статусу, її відособлення від суспільства”⁵.

Глибоко правий А.П. Семитко, який пише: “В наш час не тільки політикам, але й усьому населенню будь-якої персоніцентристської держави стало зрозуміло, що інтереси кожного і окремої особистості можуть бути забезпечені лише при умові забезпечення інтересів всього соціального цілого, визнання значимості яких серйозно уточнило межі свободи кожного окремого індивіда”⁶. Додамо від себе, що ці “межі свободи” можуть бути встановлені тільки в законодавчому порядку шляхом прийняття відповідних правових норм.

Теорія природного права, яка дістала сьогодні в наукових і навчальних закладах широкого розповсюдження, справедливо критикується представниками позитивного права.

Відомий представник соціального нормативізму Л. Дюгі, а пізніше угорський вчений академік Імре Габо з позицій теорії права піддавали критиці антропологічну теорію, коли стверджували, що говорити про права та інтереси природної, ізольованої людини, окремо взятої і відособленої від подібних їй індивідів — це внутрішнє протиріччя.

Суб'єктивні права людини проявляються лише в його відносинах з іншими людьми, лише в суспільних зв'язках, і тільки в такому розумінні мають сенс⁷.

Для того, щоб подолати надмірний і в цьому плані невиправданий антропологічний бум, було б правильно поєднувати як у філософській думці, так і в теоретичних правових дослідженнях принцип взаємодії особистості і суспільства.

Звичайно, визначальними для формування інтересів і потреб окремої людини були і є ті чи інші види суспільних відносин. У той же час останні не можна відривати від їх реальних носіїв.

Можливо, представникам філософської науки, які сповідують теорію людиноцентризму, слід було б, по можливості, враховувати правові чинники організації життя соціуму, зокрема той факт, що предметом законодавчої регламентації є абстраговані від окремих індивідів ті чи інші види суспільних відносин.

⁵ Філософія права. Навчальний посібник / Під заг. ред. М.В. Костецького. — К.: Юрінком Інтер, 2000. — С. 14.

⁶ Семитко А.П. Развитие правовой культуры как правовой прогресс. — Екатеринбург, 1996. — С. 189.

⁷ Сабо Имре. Основы теории права. — М.: Прогресс, 1974. — С. 74, 75.